

УДК 006.91(09)(477)

**ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНА ТА ПАТЕНТНО-ЛІЦЕНЗІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ «ІНСТИТУТ МЕТРОЛОГІЇ» У ХХ ст.****Ляшуга І.Ю.***(Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)*

Стаття присвячена розвитку інформаційно-технічного фонду та патентно-ліцензійній діяльності Національного Наукового Центру «Інститут метрології». Проаналізовано роботу бібліотеки, яка тісно пов'язана із подальшим формуванням інформаційно-технічного підрозділу. З'ясовано роль патентно-ліцензійної групи в розгортанні раціоналізаторської та ліцензійної справи. Встановлено, що роботи цих підрозділів були спрямовані на підвищення якості та ефективності проведених наукових метрологічних досліджень.

Ключові слова: інформаційно-технічна база, фонд бібліотеки, патентно-ліцензійний розвиток.

Інформаційна база для будь-якого як навчального, так і наукового закладу є важливою складовою його технічної діяльності. Тим більш важливим це є для закладу метрологічного профілю, тому що на основі матеріалів інформаційної бази розширюються роботи зі створення принципово нових засобів вимірювань та системи метрологічного забезпечення, розробляються національні нормативні документи, необхідні для подальшої успішної наукової та винахідницької діяльності. Важливим якісним показником дослідної роботи наукових колективів є результативність винахідницької діяльності. Забезпечення охорони прав на об'єкти промислової власності є невід'ємною умовою розвитку національної економіки і впливає на збереження та збагачення економічного та науково-технічного потенціалу України, сприяє розвитку міжнародної торгівлі, зокрема входження держави в світовий ринок інтелектуальної власності в якості рівноправного партнера. Винахідництво, що розвивається лише на науковій основі, є результатом взаємодії з виробничим досвідом.

Головним завданням науково-дослідних установ є генерація нових ідей, впровадження інноваційних розробок та технологій. Основний чинник, що сприяє ефективності винахідницької діяльності, – це науково-технічний потенціал, зосереджений у науково-дослідній установі.

Мета статті: на основі узагальнення архівних матеріалів розкрити роль інформаційного відділу у розгортанні наукових досліджень Харківського інституту метрології, узагальнити результати винахідницької та патентно-ліцензійної діяльності.

Інформатизація загальних соціальних, культурних, навчально-наукових та виробничих процесів почалася в Україні у 60-ті роки ХХ століття у різних суспільних підсистемах. Інформаційні технології стали основним засобом передачі документального та електронного потоків інформації в різних науково-практичних галузях. Ці суспільні тенденції не обійшли стороною галузь бібліотечно-інформаційної діяльності. Раніше тривалий час освітні функції бібліотек обмежувалися організацією фондів, забезпеченням доступу до них, пропаган-

дою літератури у відповідності до цілей професійно-спеціальної освіти, залученням до освіти та самоосвіти, формуванням інформаційної грамотності, допомогою у виборі та використанні інформаційних матеріалів для засвоєння навчальних програм, стимулюванням пізнавального інтересу та формуванням наукового світогляду [1, с. 230 – 232].

Відкриття Повірочної палатки мір та ваг № 8 у 1901 р. було початковим етапом щодо розвитку інформаційної бази закладу. Першочергово збирались книжки, документи, записи, які допомагали фахівцям вирішувати питання мір та ваг, тому що у ті часи палатка розглядала простіші питання метрології, а саме законодавчі та нормативні акти, які регламентували повірочну діяльність стосовно методів та засобів вимірювань та вимог до них. Проте інформаційна діяльність не була відокремлена в окремий підрозділ. З відкриттям Української Головної Палати мір та ваги у 1922 р. проходила підготовка до відкриття бібліотеки для подальшого розвитку діяльності основного метрологічного центру України. Великий темп розвитку поставив завдання перед метрологами закладу щодо радикального удосконалення засобів та методів метрологічного забезпечення. Ця ситуація активувала розвиток метрології.

Саме тому у 30-х рр. ХХ ст. була відкрита бібліотека. Тематика бібліотеки охоплювала такі галузі науки як фізика, математика, астрономія та метрологія. Із перших днів відкриття бібліотеки робітники закладу підготували перелік міжнародних тем, які були цікаві діячам Харківського метрологічного закладу. Із міжнародними темами можна було ознайомитись за допомогою міжнародних науково-метрологічних журналів. Зокрема, з 1931 р. почали випускати журнали «Журнал экспериментальной и технической физики». Це видання стало постійним фондом бібліо-

теки на протязі 75 років. Базовим джерелом наукових досліджень став журнал «Измерительная техника», що почав публікуватися з 1930 р. Усі номери журналу за понад 85 років є у наявності в фондах бібліотеки.

У другій половині ХХ ст. функції бібліотеки були значно розширені. Співробітники займалися популяризацією метрологічної науки. Проведення різноманітних заходів, у тому числі і науково-технічних конференцій, сприяло створенню відділу науково-технічної інформації у Харківському державному науково-дослідному інституті метрології (ХДНДІМ). Інформаційна діяльність відокремилась як самостійна галузь та була обов'язковою частиною досліджень та розробок. У 1967 р. у ХДНДІМ було створено відділ науково-технічної інформації. Відділ виконував роботи, які були пов'язані із пошуком, аналізом, накопиченням та розподілом інформації серед користувачів. Саме тому в ХДНДІМ налагоджувалася робота із відстеження світових розробок у галузі метрології. Також у 1960-х рр. було створено унікальну головну довідкову картотеку. Науковий колектив відділу розробив довідково-інформаційний фонд (ДФ), в якому концентрувалася довідкова та нормативна інформація для робітників [2, с. 83 – 84].

Саме завдяки інформаційній пропаганді та популяризації бібліотеки серед працівників-метрологів керівництво закладу в 1969 р. придбало та накопичило 65 000 найменувань інформаційної тематики, що давало можливість забезпечення необхідною інформацією для виконання наукової тематики та проведення досліджень. Лабораторії отримали сучасну на той час інформацію з питань, що їх цікавили. Впродовж 1968-1969 рр. фахівці інституту брали активну участь у науково-технічних конференціях та семінарах. Із питань стандартизації та ме-

трології ХДНДІМ було проведено 43 семінари, прочитано робітникам інституту 15 лекцій, надруковано 5 статей у місцевій газеті. Керівництвом інституту було організовано 4 телевізійні передачі, присвячені закладу та його працям, записано та показано 10 кінострічок із вимірювальної техніки та стандартизації. Тематика фонду бібліотеки збільшилась, вже були задіяні фізика, математика, астрономія, техніка, машинобудування, стандартизація та метрологія [3, арк. 2 – 11].

Співробітники інституту значно розвинули видавничу діяльність. Починаючи з 1969 р., в інституті видавалися тематичні збірники наукових праць. У 1970 р. були підготовлені до друку 4 фундаментальні посібники, такі як «Дослідження у галузі квантової електроніки», обсяг – 12 друкованих аркушів. Впродовж 1970-х рр. проводилася популяризація проблем із метрології, стандартизації та якості продукції. Саме тому у обласних газетах («Вечірній Харків», «Соціалістична Харківщина», «Красное знамя») було надруковано понад 16 статей з питань стандартизації, якості продукції. У цих статтях детально розглядалися важливі питання, що турбували споживачів. Науково-технічна бібліотека ХДНДІМ на 1 січня 1971 р. мала 835 читачів, загальна кількість відвідувачів склала 12921 чол., усього було видано 206407 найменувань книжок, журналів та спеціальної літератури [4, арк. 1 – 6].

Із отриманням незалежності перед нашою державою постало питання створення свого потенціалу, ідей, розробок в Україні. Це питання було важливим для інформаційного відділу, тому що необхідно було створювати «Український метрологічний журнал», який би був надбанням нашої держави. Саме тому на початку 1995 р. почався перший збір тематики для рубрик журналу, а вже наприкінці року вийшов випуск «Українського метрологічного журна-

лу». Рубрики журналу були різноманітні: статті про історію закладу, становлення метрології України, розглядалися різні види вимірювань та розвиток загальної та законодавчої метрології в Україні. У цей час за незалежних від науковців причин було прийнято рішення відмовитись від більшості іноземних журналів. Труднощі із фінансуванням перехідного періоду економіки України вплинули і на формування фонду бібліотеки. Між тим, створення свого фахового метрологічного журналу дало можливість залучати іноземних провідних фахівців до публікацій, рецензувань. Усе це вплинуло на рівень публікацій взагалі і також на розв'язання проблем, що розглядалися за пріоритетними напрямками метрологічної науки. Увагу привертає остання рубрика журналу, де обов'язково подається інформація для фахівців стосовно майбутніх конференцій, розробок нових еталонів, нових державних випробовувань тощо [5, с. 2 – 8].

Починаючи із 1996 р., редактори українського метрологічного журналу робили випуск журналу чотири рази на рік. Рубрики були різноманітні, проте були й залишаються незмінні тематики: історія метрології та становлення закладу, загальна та законодавча метрологія, стандарти, створення нових та розробки щодо удосконалення існуючих еталонів, розглядаються різноманітні види вимірювань і міжнародне співробітництво, де брали участь іноземні фахівці. Метрологічний журнал випускається і сьогодні [6, с. 4 – 13].

Кожного року фонд бібліотеки збільшувався і вже на сьогодні він має 42 500 одиниць зберігання, де є переклади та книжкові частини фондів. Фонди періодичних журналів мають понад 30 000 примірників. Іноземні журнали – 106 найменувань. Вітчизняні журнали мають 136 найменувань. У середині 1974 р. була вже велика кількість фондів і традиційним методом інформаційні потоки обробити було

неможливо. Така ситуація була не тільки у ХДНДІМ, а й по всій країні. У зв'язку з цим державою було затверджено координаційний план робіт зі створення державної автоматизованої системи науково-технічної інформації. Серед основних робіт із цього питання було створення та введення в експлуатацію автоматизованої системи науково-технічної інформації з метрології. Ця розробка значно підвищила рівень ефективності інформаційного забезпечення [7].

Отже, необхідність інформаційного забезпечення відчувалась із самого початку створення метрологічної палатки. Зі створенням бібліотеки було завдання збільшення кількості фондів, задля розвитку наукового потенціалу та розробок закладу. Для того, щоб дізнаватись міжнародних метрологічних новин, заклад розпочав випускування іноземних журналів, де науковці мали змогу дізнаватись про цікаві розробки, вдосконалення та перспективи. Проте, коли Україна стала незалежною, у всіх галузях виробництва розпочався етап націоналізації. Цей ступінь розвитку позитивно вплинув на Харківський метрологічний заклад. Із 90-х рр. ХХ ст. почався етап модернізації еталонів, які були створенні у Радянському Союзі, також створення власного метрологічного журналу задля того, щоб відстежувати розвиток різних галузей метрології.

Складовою винахідницької, раціоналізаторської та патентно-ліцензійної діяльності є її інформаційне забезпечення. Фонд патентів та ліцензій – це сукупність патентної та технічної документації, нормативних документів, довідкових видань. Наявність ресурсів допомагає виявити науково-технічні рішення, що можуть стати предметом патентного захисту або ліцензійних угод.

Патентні відділи в науково-дослідних закладах України почали

формуватися наприкінці 1940-х рр. Але у перші роки існування фондів пошук та відбір наукової документації відбувалися безсистемно. Проте необхідність патентної документації було очевидною. Наприклад, фонд науково-технічної літератури, документації, патентів та винаходів розпочав формуватися в Інституті електродинаміки з 1944 р. Далі здійснювалася більш ретельніша робота з підбору та придбання ресурсів для патентно-інформаційної служби. Насамперед збиралася патентна інформація науково-дослідних і проектно-конструкторських установ СРСР. У 1960 р. для надання інформаційної підтримки й забезпечення доступу до патентної інформації у науково-дослідних установах створювалися спеціальні групи. Співробітники цих груп виконували патентні й ліцензійні роботи за темами науково-дослідних робіт; здійснювали прийом, розгляд і впровадження раціоналізаторських пропозицій; впровадження винаходів у вітчизняну промисловість, а також продаж ліцензій за кордон. Тим самим вони сприяли скорішому розвитку винахідництва та раціоналізаторства та розширенню фонду науково-технічної документації. Залучення до патентно-ліцензійної групи перекладачів дало змогу ретельно вивчити стан закордонних ринків, а також діяльність патентних організацій наукових закладів різних країн світу [8, с. 85 – 87].

Творчий підхід при створенні нових виробів повинен займати у формуванні фахівців-метрологів одну з головних ланок, бути національним надбанням. В умовах розвитку ринкової економіки, коли патентний захист винаходів надає патентовласнику переваги перед конкурентами, набагато вигідніше отримувати один патент на декілька винаходів, взаємозв'язаних загальною ідеєю. Це допомагає забезпечити ширші можливості захисту

пріоритету; зменшити витрати часу і грошових коштів на оформлення заявки і одержання патенту. Здатність створювати, оформляти та захищати власні оригінальні розробки в умовах сучасного конкурентного ринку ідей та виробів дозволить підвищити фаховість метрологів. Винаходи створюються в процесі досліджень та розробок. Винахід – це технологічне рішення, що відповідає умовам патентоздатності (новизні, винахідницькому рівню та промисловій придатності), яке є результатом творчої діяльності людини в будь-якій галузі технології. Складовою винахідницької, раціоналізаторської та патентно-ліцензійної діяльності є її інформаційне забезпечення. Фонд патентів та ліцензій – це сукупність патентної та технічної документації, нормативних документів, довідкових видань. Наявність ресурсів допомагає виявити науково-технічні рішення, що можуть стати предметом патентного захисту або ліцензійних угод. За кордоном існує міжнародний відділ, який одержує документи, що стосуються поданих заявок. Відомості про отримані заявки вносяться до бази даних, їм присвоюються реєстраційні номери, вони розглядаються комісією. Міжнародна патентна класифікація охоплює усі галузі знань, об'єкти яких можуть мати правову охорону [9, с. 5 – 7, 65 – 67, 90].

Інтенсивний розвиток наукових досліджень у другій половині ХХ ст. стимулював підвищення рівня технічної творчості та збільшення кількості винаходів. На початку 60-х рр. ХХ ст. у лабораторіях ХДНДІМ відчувалась нестача наукової та патентної інформації. Винахідницька, патентно-ліцензійна діяльність поступово стала невід'ємною складовою науково-дослідної роботи колективу ХДНДІМ. Саме тому виникла потреба організувати патентно-ліцензійний відділ для правового захисту розробок інституту в країні та за кордоном, експертиз та

патентної прозорості, створення патентного фонду, проведення патентних досліджень та забезпечення патентної інформації. Слід зазначити, що фонд науково-технічної літератури, документації, патентів та винаходів розпочав формуватися в Інституті метрології ще з 1930-х рр. Початкова робота зі збору науково-технічної документації не мала чітких правил і системи накопичення. Але необхідність створення патентно-ліцензійного відділу стала очевидною вже на початку 60-х рр. ХХ ст., і патентна діяльність значно активізувалася. Науково-технічна пропаганда, яка проводилася інститутом у ХХ ст., була спрямована на розвиток та поліпшення робіт у галузях метрології та стандартизації, якості продукції. У 1968 р. у ХДНДІМ було створено патентний підрозділ, функціями якого були правовий захист розробок інституту в державі та за кордоном, експертиза та патентна прозорість, створення патентного фонду, проведення патентних досліджень та забезпечення співробітників патентною інформацією. Впродовж 70 – 80 рр. ХХ ст. фахівцями інституту був упорядкований фонд описів винаходів. Цей фонд мав усі описи до авторських посвідчень [2, с. 85 – 87].

У 1969 р. для надання інформаційної підтримки й забезпечення доступу до патентної інформації дослідникам було створено спеціальну групу. До складу цієї групи входили особи, які працювали на громадських засадах. Це, зокрема, провідні науковці-метрологи, а також такі фахівці, як патентознавець і бібліограф з відділу науково-технічної інформації інституту. Співробітники відділу виконували патентні й ліцензійні роботи за темами науково-дослідних робіт для всіх підрозділів ХДНДІМ; здійснювали прийом, розгляд і впровадження раціоналізаторських пропозицій; впровадження винаходів у вітчизняну про-

мисловість, а також продаж ліцензій за кордон. Тим самим вони сприяли розвитку винахідництва та раціоналізаторства. Першим керівником патентного підрозділу ХДНДІМ був В.П. Колубаєв. Створений підрозділ одразу підвищив рівень творчої активності співробітників. ХДНДІМ мав лідерські показники серед закладів щодо отриманих авторських свідоцтв із кількості поданих заявок. Щорічно, починаючи із 70-х рр. ХХ ст., подавалось 70 – 75 заявок на винахід. Винаходи відомих метрологів В.В. Кандиби, Ю.Ф. Павленка, С.В. Сикори, Р.В. Дибського та багатьох інших поклали початок новим напрямкам у створенні засобів метрологічного забезпечення. Створення відділу сприяло розширенню фонду науково-технічної документації. Наприкінці 1970-х рр. загальна чисельність науковців, що активно займалися раціоналізаторською діяльністю в Інституті метрології, помітно зростала, це зумовлено великим попитом серед колективу закладу [4, арк. 1 – 6].

Слід зазначити, що у міжнародному просторі була заснована Всесвітня Організація Інтелектуальної власності (ВОІВ) у 1970 р. ВОІВ у 1974 р. отримала статус спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй. Основна мета цієї організації – сприяння охороні інтелектуальної власності у всьому світі шляхом співробітництва між державами і, у відповідних випадках, взаємодії з будь-якою іншою міжнародною організацією; забезпечення адміністративного співробітництва між державами у сфері охорони інтелектуальної власності. Національна патентна система України започаткувала свою діяльність 18 вересня 1992 р. Були розроблені підзаконні нормативні акти, спрямовані на забезпечення механізму реалізації чинних законів. Саме тому була створена програма міждержавної єдиної системи у сфері охорони промислової власності

Співдружності Незалежних Держав. На цей час в Україні створено всі умови для охорони прав на об'єкти промислової власності. У світовій практиці термін «патент» вживається для охоронного документа, який свідчить про надання його власникові виключного права на об'єкт промислової власності, що охороняється законом у межах території держави, яка видала патент, та на термін, установлений законодавством цієї держави. Патент надає охорону винаходу на певній території, тобто в конкретній державі. Патент на винахідництво дозволяє його власникові бути монополістом у використанні запатентованого винаходу у межах обсягу прав, що надаються йому законодавством держави, в якій одержано патент. Власник патенту може надати дозвіл на використання прав на винахід на підставі ліцензійного договору. Порушення прав власника патенту тягне за собою відповідальність особи, яка порушила патент, застосування до неї відповідних санкцій, передбачених законодавством держави [10, с. 1 – 8].

Таким чином, науково-технічна інформація була і є важливою умовою щодо ефективного вирішення наукових проблем. Підрозділ науково-технічної інформації ХДНДІМ надавав ефективну допомогу науковцям та дослідникам, своєчасно та достовірно інформував їх про нові досягнення науки та техніки. Проходило забезпечення лабораторій ХДНДІМ науково-технічною та патентною літературою з питань, пов'язаних з діяльністю кожної лабораторії. Отже, створена в 1964 р. у ХДНДІМ патентно-ліцензійна група вирішувала комплекс завдань з інформаційної підтримки винахідників-метрологів на всіх етапах інноваційного процесу, що сприяло активізації наукового пошуку, створенню конкурентоспроможної продукції, яка відповідала тогочасним технічним світовим вимогам. Якраз за підсумками

роботи за цими напрямками варто оцінювати інноваційний характер наукових

досліджень та ступінь впровадження їхніх результатів у народне господарство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ріжняк Р.Я. Розвиток інформатики та інформаційних технологій у вищих навчальних закладах України у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: монографія / Р.Я. Ріжняк. – Кіровоград: «КОД», 2014. – 436 с.
2. 100 лет ХГНИИМ: от поверочной палатки до Головного метрологического центра Украины. – Харьков : ХГНИИМ, 2001. – 216 с.
3. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. 6183. Оп. 3. Спр. 15. Отчет института о работе по научно-технической информации на 1968 г. 13 арк.
4. ДАХО. Ф. 6183. Оп. 3. Спр. 59. Отчет института о работе научно-технической информации за 1970 г. 10 арк.
5. Український метрологічний журнал. – Харків : ДНВО «Метрологія», 1995. – 79 с.
6. Український метрологічний журнал. – Харків : ДНВО «Метрологія», 1999. – 68 с.
7. Поточне діловодство наукової бібліотеки ННЦ «Інститут метрології». Каталог науково-технічної інформації.
8. Тверитникова О.Є. Патентно-ліцензійна, раціоналізаторська та винахідницька діяльність Інституту електродинаміки НАН України (1964-1991 рр.) / О.Є. Тверитникова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип 45. – С. 378 – 382.
9. Гаврилук Ю.Р. Патентування винаходів / Ю.Р. Гаврилук, О.Ю. Приходько. – Харків : НТУ «ХП», 2005. – 208 с.
10. Патентування винаходів в іноземних державах. – Київ : Росток, 1999. – 122 с.

Ляшуга І.Ю. Информационно-техническая и патентно-лицензионная деятельность Национального Научного Центра «Институт метрологии». Статья посвящена развитию информационно-технического фонда и патентно-лицензионной деятельности Национального Научного Центра «Институт метрологии». Проанализирована работа библиотеки, которая тесно связана с последующим формированием информационно-технического подразделения. Выяснена роль патентно-лицензионной группы в развертывании рационализаторского и лицензионного дела. Установлено, что работы этих подразделений были направлены на повышение качества и эффективности проводимых научных метрологических исследований.

Ключевые слова: *информационно-техническая база, фонд библиотеки, патентно-лицензионное развитие.*

Lyashuga I.U. Information technology and patent-licensing of the National Scientific Center "Institute of Metrology". *The article is devoted to the development of the Information Technology Fund and patent and licensing activities of the National Scientific Center "Institute of Metrology". The operation of the library, which is closely linked to the subsequent formation of the Information Technology Division. The role of patent and licensing group in the deployment of technological innovation and licensing business. It was found that the work of these units have been directed at improving the quality and effectiveness of the scientific metrology research.*

Keywords: *information and technical resources, the library fund, patent and license development.*